

GRENDEL LAJOS

Rosszkedvem naplója – 2005. április

ANDRÉ MALRAUX ESETE PONGRÁCZ ISTVÁN GRÓFFAL

Olvashatta-e André Malraux a Beszterce ostromát? Elképzelhető, hogy igen. Sőt, nagyon is elképzelhető. Vagy ha nem is olvasta, olvashatott róla. Vagy ha nem olvasott róla, legalábbis hallhatott valamit Pongrácz gróf groteszk kalandjáról.

Nem tréfálok. Eszembe sem jutna ilyen bolond kérdést föltenni, ha egyetemi szemináriumomra készülve a minap újra kézbe nem veszem Malraux egyik legfontosabb regényét, *Az ember sorsát*.

Malraux híres művét először egyetemista diákként olvastam. Aztán eltelt sok esztendő, és elolvastam másodszor is. Ugyanolyan élvezettel és izgalommal, mint az első alkalommal. Most, harmadszorra, nem olvastam el az egész könyvet, csupán néhány jellegzetes és talán nem is csupán a legfontosabb epizódját. Így azt a néhány oldalt is, amely fölött az előző két alkalommal elsiklott a figyelmem.

Az ember sorsa sok szereplős regény, nehéz lenne megmondani, ki is a főhőse. Egyáltalán: van-e főhőse? Mindenesetre van egy félig-meddig magyar származású mellékszereplője is, egy bizonyos Clappique báró, egy szeretnivalóan cinikus kalandor. Két – mondjuk így: ledér – leányzónak a nagyapjáról mesél, ekképpen: „Szóval az én kedves nagyapám arrafelé lakott egy *kastélyban* (ti. *Észak-Magyarországon* – G. L.), a kastélyban csupa hatalmas – igen, hatalmas! – terem, alatta egy csomó halott rokon, körös-körül meg fenyőfák; rengeteg fenyő. Özvegyszer volt. Egyedül élt, a kandalló fölött pedig egy irdatlan nagy vadászkürt lógott. Arra jár egy *cirkusz*. A cirkuszban egy *műlovárnő*. A műlovárnő csinos... Jó őszám megszökteti.”

És most lássuk, hogyan mondja el ezt a történetet Mikszáth:

„És a legközelebbi zsolnai vásáron, ahol valami kopott *cirkusztársulat* mutogatta magát, mikor meglátta (Pongrácz István – G. L.) Donna Estellát kurta kétaraszos atlaszszoknyájában és annak a csodálatos produkcióit, magához intette a cirkuszigazgatót.

– Hogy adod el nekem azt a kisasszonyt?

Az igazgató lekapta fejéről a sapkáját és mély alázattal mondá:

– Hatszáz forintért.

István gróf kivette a tárcáját és fizetett.

Hadd szálljon le a lórul az a személy. Azután vitesd el a kocsimra, direktor; ott áll a nagyvendéglő udvarán.”

(Kiemelve itt és a továbbiakban is a nyilvánvaló párhuzamokat)

Malraux:

„Nagyapám... fél napját azzal töltötte, hogy kezén-lábán *rendbe hozatta a kör-möket borbélyával... miközben titkára... újra meg újra felolvasta a családi krónikát.*”

Mikszáth:

„Azután maga is bement a hálósobájába, levetkőzött és behívta az *apródját* meg a *diákot*.

Az apród a *lábait vakarta*, a diák pedig *ősei történetéből olvasott fel* fejezeteket.”

Malraux:

„...a múlovarnó meg a pedikűrös meglépett. Faképnél hagyott nagyapám örjögött, fel-alá rohangált az óriási termekben... elküldi az ispánt, hogy doboltassa össze a parasztjait... Felfegyverzi őket: öt vadászpuska, két pisztoly... Útnak indul az egész kastély: masíroznak a talpasok... vitézokkal, szakállas puskákkal, mordályokkal, mit tudom én, mi mindennel?! gyíklesókkal, szablyákkal, elől nagyatyám, masíroznak a *megyeszékhely* felé; a bosszú, íme, nyomon követi a bűnt!”

Az már mellékes, hogy Mikszáth regényében a múlovarnó nem a pedikűrössel szökött meg, hanem egy Behenczy nevű úri lóköötővel.

S ha még ezek után is maradnának kétségeink, hogy vajon nem mégis valami egészen különös összjátéka ez a véletleneknek, a történet befejezése eloszthatja kétségeinket.

Malraux:

„Teljesítették végakarátát (ti. a nagyapáét – G. L.): a kápolna alatt temették el, egy hatalmas sírboltba, ledöfött lován ülve, akárcsak Attilát...”

Mikszáth:

„– Lóháton akarok menni a másvilágra, Pamutkay, tegyenek egy koporsóba a lovamra. Tudom, hogy úgy egyenesen nem lehet, de nem tesz semmit, ha rézsút is. Megértette, ezredes?”

Hát kérem, ezek szerint az intertextualitás nem volt ismeretlen már a poszt-modernnek előtt sem.

De hát ki is ez a Clappique? Bohóc, mondja róla a narrátor. Kyo, a regény egyik főszereplője, így írja le: „Bárhogyan öltözött is – ezúttal szmokingot viselt –, Clappique báró mindig úgy festett, mint aki álruhában jár.”

Ő maga pedig arra kérdésre, hogy magyar-e, így felel: „Dehogysis. Francia vagyok. (Egyébként fütyülök rá, hogy ki vagyok és mi vagyok, drága barátnóm, a legnagyobb mértékben fütyülök rá!)”

Sanghajban dül a polgárháború a kuomintang és a kommunisták között, ő pedig a zavarosban halászik, mind a két oldalnak dolgozik, hol teli a pénztárcája, hol üres a zsebe. A csangkajsekistáktól kap negyvennyolc óra haladékot, hogy eltűnjön a városból. Figyelmeztetni szeretné Kyót, hogy veszélyben az élete, de a megbeszélte találkozót lekési, mert leragad egy játékteremben, ahol szinte minden pénzt elveszíti. Azonkívül se útlevele, se hajójegye. Végül matrónak öltözve, két vadonatúj seprűvel a vállán, sikerül feljutnia az életmentő, Franciaországba induló hajóra.

De hát miért is időzöm el ilyen hosszán a regény egyik (nem is fő) szereplőjénél? Mert – minden bohóckodása, szélhámossága, beteges játékszenvedélye, alkoholizmusa, lelki üressége ellenére – rokonszenvezem vele. Jobban, mint a regény egynémely kifejezetten pozitív figurájával. A sztoikus, ópiumszívó Gisors mellett ugyanis az egyetlen olyan figura a regényben, aki, ha ezt nem is fogalmazza meg verbálisan, tudja, hogy ami körülötte történik, az eszmék nevében és jegyében zajló történelmi dráma, nem egyéb esztelen öldöklésnél. Végre egy figura, aki nem valamely eszmével próbál azonosulni, hanem a (bármiféle) eszme hiányával. A Történelem kellős közepén fütyül a Történelemre. Még csak nem is pénzsóvárságból halászik a zavarosban, hanem mert a kaland, a kockázat, az életveszély életeleme.

Számára mintha a Történelem sem lenne más, mint rulettjáték.

Ezt a rulettjáték-közérzetet nevezhetném akár Clappique-filingnek is. Ez a közérzet nem jó, de nem is olyan rossz, hogy depresszióba taszítana. Amíg volt a kommunista diktatúra, a Clappique-filing messzire elkerült. Az ember reménykedett, hogy valami jobb jön. Ez a reménykedés megóvott a cinizmustól. S Gorbacsov idején a várva várt jobbnak és újnak a körvonalai is derengeni kezdtek. Az ember örömmel látta, miképpen erodálódik a rendszer hónapról hónapra, s 1988-tól egyre gyorsabb tempóban. 1989-ben már Csehszlovákiában is lehetett látni az alagút végét.

S végre eljött az új világ, amely jobb a réginél, de azt nem állítanám, hogy szebb is. Az új világgal beköszöntött a kultúrkampf újabb korszaka is. Magyarországon éppúgy, mint Szlovákiában. S ha mérsékeltebben is, mint odaát, a szlovákiai magyar közösségben is. Ekkor tört rám első ízben a Clappique-filing. Hogy kivonulni, hogy nem tartozni egyik táborhoz sem. Hogy az irodalomban is a pénz beszél, hogy az irodalom is csak a hiúság vására. A Clappique-filing az én értelmezésemben afféle fölvezett, aprópénzre váltott, hétköznapi egzisztencializmus. A nagy rendszerváltó nekibuzdulások és eszmék ijesztően hamar kiüresedtek. Az ember ma hajlamos azt hinni, hogy már *akkor* is üresek voltak, csak

a diktatúra bukása fölött érzett öröm és eufória egy időre eltakarta a tartalmatlanságukat. Clappique, ha nem is mondja ki, tudja, hogy fölösleges akár egyetlen csepp vért is kiontani *bármilyen* „eszméért”. Eszmékért élni gyerekes badarság. Van, aki mikor ezt felismeri, belerokkan, mint József Attila. Van, aki örök életére cinikus lesz. Van, aki erre Sziszüphosz mítoszával felel, mint Camus. Van, aki sztoikusán viseli sorsát, mint Márai. Aztán van Clappique, aki – valószínűleg – sosem volt forradalmár, soha nem kötelezte el magát se jobb – se baloldali eszméknek. Aki úgy gondolja, hogy csak *öncélúan* érdemes élni: egy szenvedélyért, egy ötletért, egy jó tréfáért.

De vajon mit gondolhatott efelől Malraux, aki Clappique-ot megalkotta, s aki előbb balra, később jobbra kötelezte el magát? Hm.

Az irodalom az én számomra is „öncél”. Az írás szenvedélyem. Nem több, de nem is kevesebb. Már régóta nem kérdezem, van-e értelme regényeket, novellákat, miegyebeket írni. Valószínűleg inkább nincs. De lehet, hogy rossz a kérdés. Mért keresnék a szenvedélyben értelmet? A kérdés akkor lenne értelmes, ha csak pénzért írnék, s nem egy szenvedély kielégítéséért. Miért tetszik az író úrnak írni? Csak, felelném, azért mert az író úr író úr, és nem, teszem azt, vasutas.

Pozsonyban, a szerző jelenlétében, Margócsy István tartott egy remekbe szabott előadást Tóth László Átváltozás című gyűjteményes verseskötetéről. Tóth Laci régi barátom, egy kis pátosszal mondhatnám úgy is, hogy „harcostársam” a 80-as évek elején. Ma is meggyőződésem, hogy az 1982-ben megjelent *Istentelen színjáték* a korszak egyik legjobb *magyar* verseskötete volt. Lett is körülötte hajcihő, de mekkora! A kéziratot évekig nem merete kiadni a Madách Könyvkiadó. Így is kisebbfajta botrány követte a megjelenését. Pedig nem volt benne sok politikum. Inkább esztétikai botrány volt az, mint politikai. Újfent bebizonyosodott, hogy a szlovákiai magyar irodalom futballpályáján profi játékos nemigen rúghat a labdába, s ha még gólt is lő, az edző rögtön lecseréli.

Tóth Lacit előbb az Irodalmi Szemléből üldözték el, majd a színházból, ahol dramaturgként húzta meg magát, végül az országból is. A provincializmus ez egyszer ismét meg lett mentve. Sok író elvtárs lélegzett föl, amikor az Istentelen színjáték szerzője 1985–86 fordulóján áttelepült Magyarországra.

Ez a fél évtized, a 80-as évek első fele, a leszámolások kora volt másutt is. Példának okáért Sziveriétet is nagyjából Tóth Laciékkal egyidejűleg nyírták ki. Mocskos történet ez is, ízelítőt kaphatunk belőle Szerbhorváth György nemrég megjelent monográfiájából, a *Vajdasági lakomából*. És bizony, sajnos, arra is fény derül itt, hogy a Sziveriék elleni boszorkányüldözésben besározódott egyik-másik lapalapító atya is.

Szerbhorváth könyve egyébként az Új Symposion és elődje történetét dolgozza föl, különös tekintettel az első évekre. Tulajdonképpen demitizál, de legalábbis legendákat oszlat. Szerencsére ezt úgy teszi, hogy végső soron nem vonja kétségbe az egyéni – költői-írói – teljesítmények értékét. Kíméletlen, de nem kegyetlen. És ami ugyanilyen fontos, nem személyeskedik. Bevallom, ettől a vajdasági lakomától én is elcsaptam a gyomromat. Az Új Symposion tíz évig a legkedvesebb folyóiratom volt. (Pozsonyban egészen 1980-ig meg lehetett vásárolni.) Számomra ez a lap ékes bizonyítéka volt annak, hogy nem szükségképpen provinciális az, amit a perifériára (ráadásul a határon túlra) szorult magyar értelmiségiek csinálnak.

Mindenesetre Szerbhorváth György monográfiája óta árnyaltabb lett a hajdanvolt kedvenc folyóiratomról kialakult képem. Továbbra is nagyrabecsülöm a lapot is, legjobb szerzőit is, ámde ért néhány meglepetés is. Például, az első nemzedék nagyon is erős újbalos elkötelezettsége fölött annak idején elsiklott a figyelmem. Aztán itt vannak a „jugoszláviai”-ságukból eredő illúzióik: hogy ők nemcsak mások, többek is a más magyaroknál. Mind a két illúzió később nagyon megbosszulta magát. Szerencsére, az írói teljesítményeken ezekből az illúziókból vajmi kevés látszik.

A Vajdasági lakomát a Könyvfesztivál megnyitója előtt két nappal, az A38-as hajón megrendezett Kalligram-esten Tolnai Ottó mutatta be. Ez akkor is nagy és emberi gesztus, ha Tolnai Ottó még viszonylag jól végezte Szerbhorváth purgatóriumában. Efféle felülemelkedés nálunk elképzelhetetlen lenne. Nálunk a megbírált személy telejagatná sérelmeivel a fél Kárpát-medencét.

Könyvfesztivál 2005: nyüzsgés, hajsza, sűrű program, Tolsztaja és Jerofejev, (joggal) dühös Szigeti, amiért a Kalligrammal kiszúrtak, és egy eldugott sarokban állították föl kiadónk standját, s a *literában* is keveset foglalkoztak az új könyveinkkel. Pedig, például, a most induló Krúdy-sorozatunk megérne nem is egy misét.